

DOI: 10.21005/pif.2017.30.D-02

THE RECREATIONAL ATTRACTIVENESS OF DĄBIE DISTRICT AND THE CHARACTER OF ITS LANDSCAPE

ATRAKCYJNOŚĆ REKREACYJNA OSIEDLA DĄBIE W SZCZECINIE A CHARAKTER JEGO KRAJOBRAZU

Eliza Sochacka-Sutkowska

dr inż. arch.

Aleksandra Pilarczyk

dr inż.

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa
Katedra Projektowania Krajobrazu

ABSTRACT

Urban landscape character is holistic spatial record of the historic and contemporary ongoing processes, the natural and cultural ones. The example of a former city of Dąbie in Szczecin presents the possibilities of the evolution the recreational features on the base of landscape values. Landscape character assessment within the historic changes analysis pictures the elements which makes places unique and special.

Key words: identity, landscape character areas, perception, recreational capability, townscape.

STRESZCZENIE

Krajobraz miejski jest całościowym przestrzennym zapisem przenikających się procesów przyrodniczych i kulturowych, zachodzących w mieście historycznie i współcześnie. Na przykładzie dawnego miasta Dąbie, stanowiącego obecnie część Szczecina, ukazano możliwości rozwoju funkcji rekreacyjnych na podstawie walorów wynikających ze specyfiki krajobrazu. Badanie charakteru krajobrazu, wraz z procesem historycznych przemian, pozwoliło zdiagnozować te jego elementy i cechy, które decydują o wyjątkowości poszczególnych stref miasta, poczuciu i percepcji miejsca.

Słowa kluczowe: charakter krajobrazu, krajobraz miejski, percepcja, potencjał rekreacyjny, strefy krajobrazu, tożsamość.

1. INTRODUCTION

The relationship between the recreational potential of a certain area and the specificity as well as quality of its landscape is obvious. Good landscape features influence the residence attractiveness of the area. It is crucial that a development concept of a given landscape should be created in compliance with its natural and cultural character. From the point of view of urban planning, it is also significant to assess the process of transformations occurring in the landscape - their pace, direction, scope and degree of landscape resistance to them [9]. A city creates a special type of landscape, which is a rich resource of visual and aesthetic values as well as a source of information about centuries-old civilisation heritage of the inhabitants. Landscape identity is the result of natural environment features and the overlapping civilisation processes. It consists, among other things, of: culture, tradition and the canon of place [5 p.12]. The reference to a landscape category opens an interdisciplinary path for the analyses and planning enabling the perception and understanding of the general cultural heritage, the image and identity of cities, in its individual fragments [10 p. 55].

In accordance with the definition of the European Landscape Convention, the essence of the landscape is its perception by people. Perception of the structure and interpretation of the content is also the basis for landscape analysis process. Valorisation of the cultural landscape for the needs of spatial planning must involve the quality assessment taking into consideration, except for measurable parameters determining the landscape resources, also subjective criteria of assessing its specificity and identity [6]. Currently used methods of landscape valorisation are characterised by exclusion of landscape assessment from the process of characterising its specificity, which requires recognition and description of individual, distinguishing features and identifying elements. The process of evaluating the landscape character leads to identification of separate, recognisable and concise areas and simultaneous combination of the areas of a similar nature with determination of two kinds of spatial units: physiognomically homogeneous and repeatable - landscape types as well as unique, assigned to the locations - landscape zones [see 14 and 15].

The aim of the article is an attempt at identification and interpretation of the distinguishing features for the landscape fragment of Dąbie District in Szczecin for determination of the recreational resources. The authors put a question whether, in connection with the approved advancement of the recreational and tourist functions of the district as one of the main directions of development [13 and 14], the assumed development objective is justified and real as well as how the natural and cultural specificity of landscape may determine its desired forms. Due to the fact that the subject of this paper is the dependence between the structure as well as semantics of the city landscape and its recreational attractiveness, the traditional method of morphological and functional urban analysis was methodologically combined here with the landscape approach - assessment of the landscape character.

2. NATURAL ELEMENTS OF DĄBIE LANDSCAPE

Dąbie constitutes the largest administrative area of Szczecin as regards its space and, simultaneously, the least populated one. It occupies the area of over 80 km² with less than 13 thousand inhabitants [16] and is located in the north-eastern part of Prawobrzeże Borough. In the north, the district is surrounded by Dąbie Lake, which lies within its administrative area, in the west, it borders with the Regalica River, in the east with vast Goleniowska Woods of the neighbouring Commune of Goleniów and Załom-Kasztanowe district and, in the south, with the following districts: Zdroje, Słoneczne, Majowe, Kijewo and Wielgowo-Sławociesz-Zdunowo.

Definitely, the greatest natural asset of the district dominating its landscape character is the hydrographic system, in particular the presence of Dąbie Lake, which is the fourth

largest lake in Poland. The lake together with Szczecin Lagoon create a fragment of the vast Odra River estuary. Within the limits of the district, there are several less interesting watercourses flowing into the lake, one of which is the Płonia River flowing around the historical centre from the west. Within the area of Dąbie, the river creates attractive and varied landscape. Furthermore, the Mała Płonia River - an artificial arm of the Płonia River, which has almost completely been channelled underground, also flows through the historical centre. The topography of the district is generally flat, the area falls slightly towards the lake.

On the scale of Szczecin, Dąbie district is distinguished by a significant amount of green areas. As regards the area, the largest share is natural green spaces, i.e. meadows and forest spaces. In the north-eastern part, along the lake shoreline, there are vast wet meadows. Their total area is ca. 580 ha [12 p.11]. Larger areas of natural greenery are created by islands separating the Regalica River from Małe Dąbie and the surrounding of the Płonia River estuary. They are open, undeveloped areas with difficult access, covered with meadows, bushes and isolated trees. On the other hand, compact forest areas cover the eastern part of the district. They create Dąbie Forest Park constituting a fragment of vast Goleniowska Woods. The park occupies the area of 465.56 ha, constituting the second largest complex of Szczecin Urban Forests [12 p.10]. Its significant landscape asset is the Płonia River flowing like a serpentine and the link to the Woods.

Among the arranged green areas of Dąbie district, the largest part is allotment gardens and backyard gardens. Large complexes of allotment gardens stretch in the northern part of the district along the lake riparian zone and in the neighbourhood of the single-family housing. This, constituting the dominant type of housing, occupies the eastern and north-eastern part. This group of green areas may also include the sport airfield of the Szczecin Aeroclub located in the western part of Dąbie in Przestrzenna Street. The airfield with its grass field occupies the area of about 100 ha. Public arranged green areas include: the Dąbie cemetery located within the area of the Goleniowski Woods forest complex as well as two structures of recreational nature - the vast Priest Kazimierz Świetliński square located at the crossroads of Goleniowska and Pucka Streets and the park extending along the Płonia River in Koszarowa Street.

The Dąbie green areas are, to a large extent, under environmental protection. The lake together with the islands and the on-shore meadows are included in the Natura 2000 Area: Lower Odra River Valley Bird Sanctuary. Dąbie Lake and the Płonia River Valley belong to the most significant consolidated faunal zones of Szczecin [12 p.12]. In the system of protected areas, Dąbie Lake with the meadow complex (Commune of Szczecin and Commune of Goleniów) as well as the Płonia River Valley (Commune of Kobylanka and Commune of Szczecin) constitute ecological corridors of supra-local significance. The lake with islands in the west and the meadow complexes in the east, various forest communities, meadows, tall herb fringes and riverside reed beds are also node areas of the ECONET-PL national ecological network [12p. 13, 18]

3. THE CULTURAL LAYER OF DĄBIE LANDSCAPE

3.1. Historical landscape transformations

Dąbie has enjoyed a long and exceptional history. For over 700 years, it was an independent and initially competitive township for the capital of Pomerania. Dąbie developed mainly as a commercial centre and enjoyed the sea trading privilege as a part of Hanseatic League from 1397. For centuries, Dąbie and Szczecin competed with each other and there were disputes concerning the possibility of using the Odra River and Dąbie Lake, trading, income from customs duties and the jurisdiction. The inclusion of Dąbie within the city limits of Szczecin in 1939 closed the centuries of difficult coexistence of both towns.

The history of Dąbie dates back to the 10th century when a Slavic hillfort was established near the Płonia River flowing into Dąbie Lake. An important moment for the process of landscape transformation in the history of Dąbie was transferring of the settlement to the Cisterian monastery in Kolbacz in 1173. This resulted in the first investments, the traces of which are visible until this day: digging of the Mała Płonia River canal, establishment of mills and a transshipment port on it, construction of a church and a ducal hunting lodge. Digging of the Mała Płonia River canal caused closing of the settlement with the river waters, which enabled achievement of perfect defence conditions and was decisive for the dynamic economic and spatial development [2 p.15]. Soon, in the neighbourhood of the Cisterian village, the Pomeranian Duke, Barnim I, decided to establish a township. The township of Dąbie was incorporated based on Magdeburg Law in 1260, only slightly more than ten years after the incorporation of Szczecin. The construction of town walls commenced in 1277 marked another stage in the transformation process of Dąbie landscape. The ring of walls in an oval-like shape surrounded the ducal township together with the Cisterian village occupying the area of about 14 ha. The incorporated town was divided into regular urban blocks with a centrally located market square sized 48x85 metres. The grid street plan was determined parallelly to the flow of the Mała Płonia River canal including the new urban organism in the spatial structure of the monastic village, gradually integrating both originally different centres spatially and economically [2 p.17-19]. Still in the Middle Ages, a fishing settlement was established - the first suburbs of Dąbie connected with the estuary of the Płonia River. The landscape of Dąbie remained unchanged until the 17th century when, as a result of the town's seizure by the Swedish in 1630, the construction of modern fortifications began. Vast reinforcements, similarly to Szczecin, consolidated the spatial development of the created town-fortress for almost 250 years. The suburbs crated along the access roads were of limited scope and did not have any significant influence on the town's landscape. An important investment in the fortified infrastructure of Dąbie was the construction of the railway line together with the station in 1846. On its northern side, along the route leading to Gryfino (Pomorska Street), the industrial zone of the town began to develop at that time.

Cancellation of the fortress status in the 1870s and, as a consequence, demolition of the fortifications and levelling of the embankments changed the landscape of Dąbie to a significant extent but did not directly cause any remarkable development of its buildings. The investment activities were limited at that time only to development of the western fragment of the areas of levelled embankments into the function of a garrison, construction of the barracks and arrangement of the training grounds. Strong urban development of Dąbie occurred only after the 1st World War, when, in the south-east of the Old Town, a vast villa district was established on the grid street plan determined on both sides of the route leading to Goleniów (Goleniowska Street). In the inter-war period, a municipal beach was established at Dąbie Lake with sport and recreational facilities and a marina in its neighbourhood at the harbour (Portowa and Żeglarska Streets) created at the same time, whereas, along the northern bank of the Płonia River, a park was arranged on the post-fortress areas. A very important investment for Dąbie was opening of the land and water airfield in the west of the town in 1927. The town's landscape opened in the west and northern west in a characteristic manner onto vast planes of neighbouring waters of the lake and meadows of the airfield. In the east, the town was closed with the wall of a vast forest complex (Forest Park). Also, in the south, a clear landscape limit was created by the railway line. These four plane and line elements of the landscape determined the north-eastern direction of urban development as the only convenient one [3 p. 297].

The Second World War brought huge losses to the buildings of Dąbie, the Old Town almost ceased to exist. Only a few fragments of the Old Town frontage development survived in the following streets: Miernicza, Dziennikarska, Oficerska, Lekarska as well as the southern part of Krzywoń Street, which became the first post-war settlement centre of Dąbie [1 p. 80]. Also the suburbs, both the villa and industrial ones, were damaged to a large extent. The reconstruction of Dąbie began in the 1960s. As a part of the existing

grid of Old Town streets, a new residential estate of four-floor, detached blocks was created together with a complex of commercial and service pavilions. At that time, also the Cisterian canal running along Miernicza Street was covered and the market square, deprived of the town hall and the surrounding buildings, was replaced with a square with a monument of soldiers killed in fights. Destroyed villas from the early 20th century were gradually supplemented with modern single-family housing.

3.2. The character of landscape areas (zones) – the cultural value

At the moment of inclusion of Dąbie into Szczecin in 1939, the urban structure of the town was crystalized by five distinct, spatially separated landscape areas (fig. 1):

- old town zone- compact, surrounded by a river and closed within a regular outline, the main axes of which were parallel streets: Miernicza and Krzywoń;
- post-fortress zone - separating the Old Town from the villa suburbs, with monumental buildings of the former garrison, located in the post-fortress green parks and sport areas, its axis was formed by the eastern part of Portowa Street;
- villa zone - a vast area of single-family housing stretching along the north-eastern axis of town development with the main axis of Goleniowska Street;
- production and service zone - stretching south of the railway line, on both sides of Pomorska Street;
- open landscape zone - the areas of the airfield, lake and meadows in the north-eastern part of Dąbie, stretching along Przestrzenna Street.

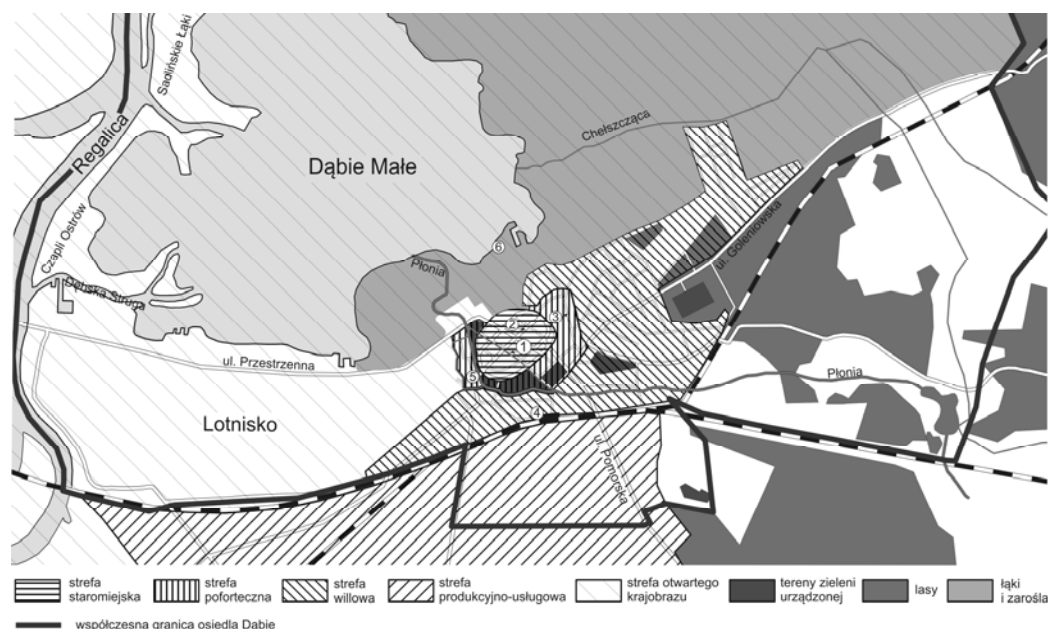

Fig. 1. Areas of historic landscape in Dąbie district in 1939. 1 - Miernicza St, 2 - Gierczak St, 3 - Portowa St, 4 - Railway Station, 5 - Water plant on Plonia River, 6 - Bathing. (Signature marks: Old Town Landscape Area - Former Fort Landscape Area - Villas Landscape Area - Comercial Landscape Area, Open Landscape Area - Public Greenery - Forest - Meadows) Source: E. Sochacka-Sutkowska, A. Pilarczyk

Ryc. 1. Strefy historycznego krajobrazu Dąbia w 1939 roku. 1 - ul. Miernicza, 2 - ul. Emilii Gierczak, 3 - ul. Portowa, 4 - dworzec kolejowy Dąbie, 5 - elektrownia wodna na Ploni, 6 - kąpielisko. Źródło il: opracowanie własne: E. Sochacka-Sutkowska, A. Pilarczyk

In modern landscape of Dąbie, it is not easy to read the genesis of this place. The zones of historical landscape decisive for the cultural areas and identity of Dąbie have been deformed to a various extent and their character has been blurred. The landscape of the heart of Dąbie has changed dramatically from an old town into a housing estate. The destroyed old town tissue has mostly been replaced topologically with incompatible block housing not linked to the quarters of the medieval street grid as regards town planning. The villa as well as production and service suburbs have been developed extensively and partially degraded. The genetic type of both landscape zones has been preserved, but its quality has decreased. In particular, the spatial coherence of the villa landscape has suffered. The single-family housing continued there from the 1970s has not respected most of the features determining the character of the landscape of this zone: roof geometry, material solutions, building proportions. Fortunately, in most cases, the scale and line of housing has been observed and Goleniowska Street preserved the role and specificity of the urban axis of the district. The character of the landscape of the post-fortress zone has been preserved to a relatively good extent, most of its historical buildings have survived and the area still has a park and monumental form. Similarly, the airfield has been preserved in a good condition and fulfilled its transport functions until the 1960s. It still operates as an aviation sport facility. The airfield together with the sailing infrastructure developing intensively along the lake and Przestrzenna Street still create a zone of open landscape performing recreational functions for the whole city.

Historical studies of landscape transformations and field inventories of Dąbie enable identification of the historical elements of landscape of its individual zones, which, in spite of the scale of degradation and destruction, are crucial for perception of the landscape character and understanding of the significance of the place where historical cultural values are the highest and the most comprehensible or where they can be made comprehensible.

The old town character of the landscape zone has been subject to the deepest and most striking degradation. Simultaneously, this area, due to its historical uniqueness and former rank, is of key importance for assessment of the cultural value of Dąbie district. Important traces of the former old town landscape character include the preserved system of streets of the medieval town together with visible traces of the course of town walls emphasised with greenery of the park. Due to the extent of preserved fragments of the original frontage development, the southern part of the Old Town, below Miernicza Street, covering the following streets: Krzywoń, Oficerska, Lekarska and Dziennikarska, constitutes a fragment of landscape with relatively highest comprehensibility and spatial coherence. They are also emphasised by individual important historical buildings preserved in this area and renovated: the neo-Gothic church of the Immaculate Conception of Saint Mary built on the framework of the 13th century town walls, the 16th century ducal palace (fig. 3), a fragment of medieval town walls or the hotel built on the adapted ruins of a water power station established in the late 19th century in place of a medieval mill. They constitute the icons of the town's history and the dominants of the cultural layer of its landscape. An important symbol of the identity of old Dąbie is also Miernicza Street, where an alley of old lime trees reveals the course of the covered Cistrian canal of the Mała Płonia River (fig. 4). The character of the post-fortress zone of landscape is conveyed most of all today by the system of park greenery (fig. 5). Its integral component is a curved course of the edge streets of the Old Town: Cicha, Koszarowa and Drukarska, along which the park and sport areas are stretched. A supplementation is the bank of the Płonia River and the preserved monumental buildings of the former garrison. The character of this landscape zone is the most comprehensible in the southern neighbourhood of the Old Town, on the fragments of the above mentioned streets, where they create scenic sequences, as well as along Portowa Street, where former barracks are preserved. The open landscape zone appears to be the strongest. Its natural elements: the lake, the airfield meadows and the lake shore swamps have been preserved retaining their original character. The recreational function developed today in this area is strongly

linked to water and aviation sports, whereas the airfield and the lake are currently the main symbols of Dąbie. Also the villa zone is significant for the cultural value of Dąbie landscape. Its special fragment is the area of Portowa (fig. 6), Żaglowa and Przyjaciół Streets. The well-preserved tissue of the villa housing together with the Borcherts' Palace and the unique scope of visual and functional links between the town and the lake, which have survived until today, make this area exceptional. It is here that four landscape zones of Dąbie meet or come closer to each other in a characteristic manner, building its identity: the old town, post-fortress, villa and open ones (fig. 2).

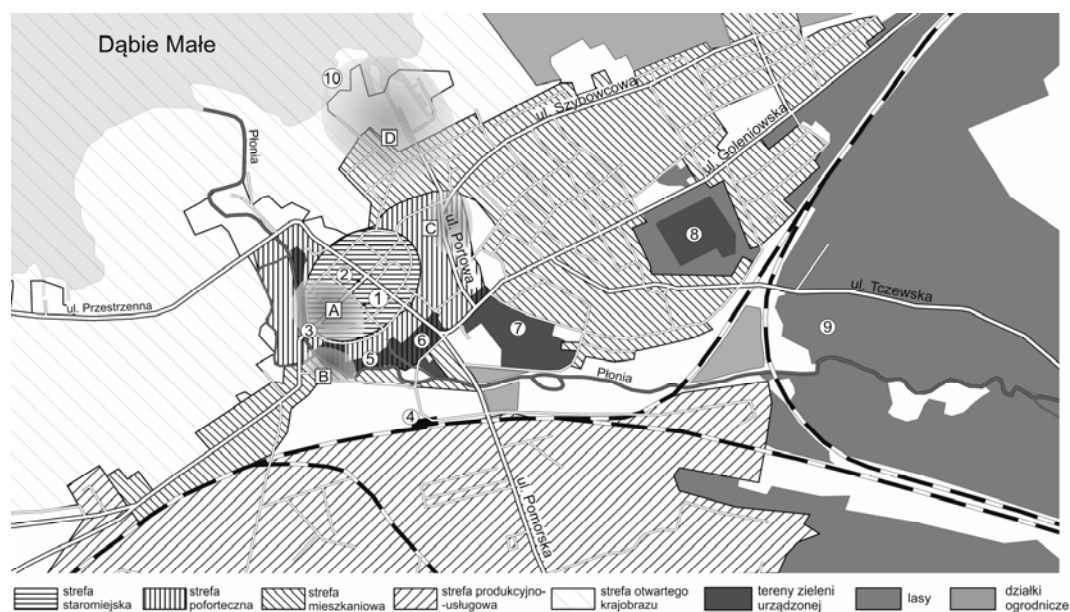

Fig.1 A-D: Identity important zones and streets with a high degree of historic landscape character legibility in contemporary Dąbie: A - Within Old Town Landscape Area - zone of streets: Miernicza, Oficerska, Lekarska, Dziennikarska, Krzywoń, Cicha, B - Within Former Fort Landscape Area - Park by Plonia, C - Within Former Fort Landscape Area - Portowa Street (east part), D - Within Villas Landscape Area - zone of streets: Żaglowa, Portowa (west side), Zamiejska. 1 - Miernicza St, 2 - Gierczak St, 3- Boncza Hotel, 4 - Railway Station, 5 - Park by Plonia river, 6 - Historic Square, 7 - K. Świetlińskiego Square, 8 Cementary, 9 - Urban forest, 10 - Bathing. Source: E. Sochacka-Sutkowska, A.Pilarczyk

Ryc. 2. Ważne dla tożsamości obszary i ulice o najwyższej czytelności charakteru stref historycznego krajobrazu Dąbia współcześnie: A - rejon ulic Miernicznej, Oficerskiej, Lekarskiej, Dziennikarskiej, Krzywoń i Cichej w strefie staromiejskiej, B - park nad Plonią w strefie pofortecznej; C - ulica Portowa (wschodnia część) w strefie pofortecznej; D - rejon ulic Żaglowej, Portowej (zachodnia część) i Zamiejskiej w strefie willowej. Oznaczenia: 1 - ul. Miernicza, 2 - ul. Emilii Gierczak, 3 - hotel Bończa, 4 - dworzec kolejowy Dąbie, 5 - park wzdłuż Plonii, 6 - historyczny zieleniec, 7 - skwer im. ks. dr. Kazimierza Świetlińskiego, 8 - cmentarz Dąbie, 9 - Park Leśny Dąbie, 10 - kąpielisko Dąbie Źródło il: opracowanie własne: E. Sochacka-Sutkowska, A. Pilarczyk

4. THE EXTENT OF USING THE LANDSCAPE QUALITIES OF DĄBIE FOR RECREATIONAL PURPOSES

The natural qualities of the landscape of Dąbie District are unique not only on the scale of the city, but also the region, creating beneficial conditions for recreational functions, which is confirmed by the approved urban planning directions [13 and 4]. In the functional structure of Dąbie within this scope, various forms of recreational activities have been diagnosed with two main type being: sailing and aviation sports related to functioning of the area of the Szczecin Aeroclub sport airfield and private training companies. Both types of activity are of a supra-local range.

Fig.3 The Old Town Landscape Area - preserved historical buildings: renaissance prince's palace and the Church - Dziennikarska St - 2017, Source: E. Sochacka-Sutkowska

Ryc. 3. Staromiejska strefa krajobrazu - zachowane obiekty zabytkowe: renesansowy pałac księcia i kościół Wniebowzięcia NMP - ulica Dziennikarska, 2017. Źródło: fot. E. Sochacka-Sutkowska

Fig. 4. The Old Town Landscape Area - preserved historical tenement houses in Miernicza St and a boulevard of linden as a mark of former river Mała Płonia, Source: E. Sochacka-Sutkowska

Ryc. 4. Staromiejska strefa krajobrazu - zachowana zabudowa pierzei ulicy Mierniczej wraz z aleją lipową stanowiąca ślad przebiegu skanalizowanej Małej Płoni, 2017. Źródło: fot. E. Sochacka-Sutkowska

Fig.5 The Post-fortress Landscape Area - recreational banks of Płonia River, in the background Boncza Hotel built on the adapted XIXth century ruins of a water power station - 2017, Source: E. Sochacka-Sutkowska

Ryc. 5. Poforteczna strefa krajobrazu - rekreacyjne nabrzeża Płoni, w tle hotel Bończa wzniesiony w miejscu XIX wiecznej elektrowni wodnej. Źródło: il. E. Sochacka-Sutkowska

The Szczecin water node with Dąbie Lake is intensively used for sailing purposes. A number of havens and marinas are located within the limits of the district. They are situated along Przestrzenna Street, beginning from Dębska Struga at the western border of the district up to the centre of Dąbie. There are fairways leading through the lake, including the shortest inland waterway from Berlin to the Baltic Sea, which overlaps with the West Pomerania Sailing Route [8 p. 159, 180]. The lake is also used for bathing purposes. The Dąbie bathing beach located in the centre of the district in Żaglowa Street is one of four bathing beaches in Szczecin and the only one in Prawobrzeże region. The following must be considered the unfavourable factors for further development of sailing in Dąbie, among other things: significant diversification of the haven standard, limited offer of services and insufficiently developed accompanying infrastructure. There is not enough accommodation, hangars for yacht wintering and water equipment rental facilities. A limitation is also the relatively small depth of the lake, the marinas being available only for yachts with the maximum draught of 3.5 m [11 p.105]. Also the bathing beach is not sufficiently prepared to fulfil the requirements for this type of facilities in the part of the town on the right side of the river. The beach is too small, the infrastructure is insufficient and there are not enough parking places. Also, the potential of the Płonia River is only used to an insignificant extent, both as regards walking, cycling and canoeing recreation. On the river, there are several obstacles forcing carriage of canoes on a longer distance, one of them being the Bończa Hotel or the weir of the former mill in Młyńska Street [7 p. 27].

Fig.6 The Villa Landscape Area - preserved historical villas from 1930s on the Portowa Street - 2017, Source: A. Pilarczyk

Ryc. 6. Willowa strefa krajobrazu – ul. Portowa, widoczne zachowane przedwojenne budynki mieszkalne. Źródło: il. A. Pilarczyk

Significant forest resources, in spite of their picturesque location on the meandering Płonia River and the ponds, are almost absent in the structure of the district's recreational functions. The main problem is the physical isolation of the Forest Park with the railways from the west and south. There are only two crossings here, which are separated by a distance of over 1300 m, being too long as regards pedestrian accessibility. The Forest Park has not been managed as regards leisure and tourist facilities. There are no resting or viewing forest glades, shelters or seats, no marked hiking or cycling trails or prepared access places to river banks and pond shores.

The walking functions are developed mainly within the urban park areas. The updated park and the Płonia River bank are currently the main daily recreational zone. The bicycle infrastructure of Dąbie is mainly of a transit nature. An asphalt lane leads to Dąbie from

the centre of Szczecin along the airfield in Przestrzenna Street and further on the edges of the district towards the north east. Another one joining the parts of the city on the right and left side of the river runs along the southern edge of the district - along Struga Street. The internal layout of cycling lanes is poor and made of a part of the track leading along the boulevard created on the Płonia River. The location of bicycle rental stations is not linked to the course of the existing cycling lanes.

The weakest point of managing the recreational potential of Dąbie seems to be lack of links between intensively used spot areas and facilities as well as the insignificant extent of using the historical qualities of the district's landscape. Also, low accessibility of the lake shores and the Płonia River banks for walking purposes draws attention. Vast areas in the vicinity of where the Płonia River flows into the lake are not arranged although, already in the 1930s, there were walking lanes and a promenade running to the beach along the lake shore. Lack of a coherent and sufficient system of hiking and cycling trail is the result, on the one hand, of a closed character of the marinas and difficult hydrological conditions of the on-shore areas and, on the other hand, the above mentioned insufficient services and accompanying infrastructure as well as lack of functional links between the lake and the city. Lack of pedestrian links also has a significant influence on abnormally low use of Dąbie urban forests on the scale of Szczecin. The cultural assets of Dąbie co-create the recreational offer only within the area of the uprated stretch of the Płonia River bank in the southern post-fortress zone of the city. There are no hiking trails leading around the old town and villa zones as well as to the northern part of the post-fortress zone. Most of the preserved important historical buildings and areas have not been incorporated in the recreational structure of the district and the service functions have not been introduced to most streets enjoying the historical character. These factors determine the insignificant share of the cultural landscape elements in building of the recreational structure of Dąbie.

5. CONCLUSIONS

Modern tourism and recreational qualities of Dąbie District are determined by the natural layer of its landscape. A huge asset is, first of all, Dąbie Lake and vast open areas of nature connected to it. Further possibilities of using the on-shore location, in particular improvement of sailing conditions and increased availability of the lake shores and river banks for a wider range of recreational and sport activities, are required for development of the recreational qualities of Dąbie, but are still insufficient. The recreational attractiveness of the district will also gain significantly on bringing out and emphasising the cultural values of the landscape of the historical town. The long and exceptional history of Dąbie written down in the landscape creates a significant potential for development of recreational functions, which deserves to be used. The linking and mutual penetration of the natural and cultural qualities of Dąbie, as regard the landscape, may enable extension of the supra-local recreational offer providing an impulse for development of the district.

Each of the diagnosed landscape zones of Dąbie has its own specificity and identity. The designated areas and structures of the highest character comprehensibility of individual zones are of key importance for showing and understanding of the cultural value of the district. They only create spots dispersed in the degraded urban landscape with a blurred character. They need to be made more comprehensible, narrated and linked in order to cause a synergy effect of their influence. Although the recognised cultural values of the landscape are included, to a significant extent, in its symbolic layer, the indicated preserved structures and areas, as markers of the historical character of the landscape in its individual zones, constitute a type of a key to read the semantics of Dąbie, which has been blurred substantially. The preserved elements of the historical landscape are low in their numbers, but enable creation of hiking trails based on the specificity of "gardens of remembrance" possessing some historical values and unveiling the former spirit of the place. Proper creation of street interiors characterised by symbolism and the language

of landscape architecture may bring back the presence of blurred or destroyed key elements of management, e.g. the course of the Cisterian canal in Miernicza Street or the body of the town hall on the former market square.

In order to increase the recreational attractiveness of Dąbie through the use of the cultural layer of its landscape, it is necessary to link the rudiments of the historical character of the landscape, diagnosed in the spatial layer in its individual zones, through creation of a network of social spaces of varied specificity. The preserved historical monuments protected by the law have to be included in the context of the image and identity of the urban landscape. This may enable generation of traffic through the city and thinking with its circulations as well as introduction and penetration of various recreational activities developing both their main trend - sailing and other water activities, as well as new ones - historical and military tourism or flaneurism.

ATRAKCYJNOŚĆ REKREACYJNA OSIEDLA DĄBIE W SZCZECINIE A CHARAKTER JEGO KRAJOBRAZU

1. WSTĘP

Relacja między potencjałem rekreacyjnym danego obszaru, a specyfiką i jakością jego krajobrazu jest oczywista. Wysokie walory krajobrazowe wpływają na atrakcyjność pobytową obszaru. Istotne jest, aby koncepcja rozwojowa danego krajobrazu pozostawała w zgodzie z jego przyrodniczym i kulturowym charakterem. Z planistycznego punktu widzenia istotna jest również ocena procesu przemian zachodzących w krajobrazie – ich tempa, kierunku, zakresu oraz stopnia odporności krajobrazu na nie [9]. Miasto kreuje szczególny rodzaj krajobrazu, który stanowi bogaty zasób wartości wizualno-estetycznych oraz źródło poznania wielowiekowego dziedzictwa cywilizacyjnego swoich mieszkańców. Tożsamość krajobrazu jest rezultatem cech środowiska naturalnego i nakładających się na nie procesów cywilizacyjnych, składa się na nią: kultura, tradycja i kanon miejsca [5 s. 12]. Odwołanie do kategorii krajobrazu otwiera interdyscyplinarną ścieżkę dla analiz i planowania, pozwalając dostrzec i zrozumieć ogół dziedzictwa kulturowego, wizerunek i tożsamość miast, w poszczególnych jego fragmentach [10 s. 55].

Zgodnie z definicją Europejskiej Konwencji Krajobrazowej istotą krajobrazu jest jego postrzeganie przez ludzi. Percepcja struktury i interpretacja treści jest też podstawą procesu analizy krajobrazu. Waloryzacja krajobrazu kulturowego na potrzeby planowania przestrzennego obejmować musi ocenę jakościową, uwzględniając obok parametrów mierzalnych określających zasób krajobrazu, również subiektywne kryteria oceny jego specyfiki i tożsamości [6]. Współcześnie stosowane metody waloryzacji krajobrazu cechuje wyłączenie wartościowania krajobrazów z procesu charakteryzacji ich specyfiki, która wymaga rozpoznania i opisu indywidualnych, wyróżniających cech i elementów identyfikujących. Proces oceny charakteru krajobrazu prowadzi do wydzielenia obszarów odrębnych, rozpoznawalnych i spójnych oraz jednocześnie łączenia obszarów podobnych w charakterze, określając dwa rodzaje jednostek przestrzennych: fizjonomicznie homogeniczne i powtarzalne — typy krajobrazu oraz unikalne, przypisane do miejsc — strefy krajobrazu [zob. 14 i 15].

Celem artykułu jest próba identyfikacji i interpretacji cech wyróżniających poszczególne fragmenty krajobrazu osiedla Dąbie w Szczecinie dla określenia potencjału rekreacyjnego zasobu. Autorki stawiają pytanie, czy w związku z przyjętą dla osiedla rozbudową funkcji rekreacyjno-turystycznych, jako jednym z głównych kierunków jego rozwoju [13 i 4], zało-

zony cel rozwojowy jest uzasadniony i realny oraz w jaki sposób specyfika przyrodnicza i kulturowa krajobrazu decydować może o pożądanym jego formach. Z uwagi na fakt, że przedmiotem pracy jest zależność między strukturą i semantyką krajobrazu miejskiego, a jego atrakcyjnością rekreacyjną, metodologicznie sprzęgnięto tutaj tradycyjną metodę morfologicznej i funkcjonalnej analizy urbanistycznej z podejściem krajobrazowym – oceną charakteru krajobrazu.

2. NATURALNE ELEMENTY KRAJOBRAZU DĄBIA

Dąbie stanowi największe pod względem obszarowym, a jednocześnie najmniej zaludnione osiedle administracyjne Szczecina. Zajmuje obszar ponad 80 km², licząc niecałe 13 tys. mieszkańców [16]. Zlokalizowane jest w prawobrzeżnej części miasta, ma peryferyjne, północno-wschodnie położenie. Od strony północnej osiedle otacza administracyjnie do niego przynależne jezioro Dąbie, od zachodu graniczy z rzeką Regalicą, od wschodu z rozległą Puszcą Goleniowską ościennej gminy Goleniów oraz osiedlem Załom-Kasztanowe, a od południa z osiedlami: Zdroje, Słoneczne, Majowe, Kijewo i Wielgowo-Sławociesz-Zdunowo.

Niewątpliwie największym walorem przyrodniczym osiedla, determinującym jego charakter krajobrazu jest układ hydrograficzny, w szczególności obecność jeziora Dąbie, czwartego co do wielkości w Polsce. Jezioro wraz z Zalewem Szczecińskim tworzy fragment rozległego estuarium Odry. W granicach osiedla występuje też kilka mniejszych cieków wodnych wpływających do jeziora, z których najważniejszy stanowi rzeka Płonia, opływająca od strony zachodniej historyczne centrum. Począwszy od źródła znajdującego się na Pojezierzu Myśliborskim w Barlinecko-Gorzowskim Parku Krajobrazowym do ujścia Płonia ma długość 73 km. W obrębie Dąbia rzeka kreuje atrakcyjny i zróżnicowany krajobraz, ciesząc się bezpośrednim sąsiedztwem Starego Miasta Dąbie oraz zmiennością otoczenia w poszczególnych relatywnie krótkich odcinkach swego malowniczego serpentynowego przebiegu. Ponadto przez samo centrum historycznie przepływała Mała Płonia, sztuczna odnoga Płoni, obecnie niemal w całości podziemnie skanalizowana. Ukształtowanie terenu osiedla jest w zasadzie płaskie. Dąbie leży częściowo w depresji, teren delikatnie opada w kierunku jeziora, tworząc wzdłuż jego wschodnich brzegów rozległy obszar podmokłych łąk.

W skali Szczecina osiedle Dąbie wyróżnia się znaczną ilością obszarów zieleni. Powierzchniowo największy udział mają tereny zieleni naturalnej, są to łąki oraz tereny leśne. W północno-wschodniej części, wzdłuż linii brzegowej jeziora znajdują się rozległe podmokłe łąki: Sadlińskie Łęgi, Trzebuskie Łęgi i Rokociny, gęsto poprzecinane rowami melioracyjnymi i kanałami wodnymi. Ich łączna powierzchnia to ok. 580 ha co sprawia, że jest to jeden z największych zespołów użytków rolnych na terenie Szczecina [12 s. 11]. Większe tereny naturalnej zieleni tworzą także wyspy Czapli Ostrów i Sadlińskie Łąki oddzielające Regalicę od Małego Dąbia oraz okolice ujścia Płoni. Są to otwarte, niezagospodarowane i trudnodostępne obszary, pokryte łąkami, zaroślami oraz pojedynczymi grupami zadrzewień. Zwarte tereny leśne pokrywają natomiast wschodnią część osiedla. Tworzą Park Leśny Dąbie, stanowiący fragment rozległej Puszczy Goleniowskiej, o mieszanym drzewostanie z dominacją sosny zwyczajnej. Park zajmuje powierzchnię 465,56 ha, stanowiąc drugi co do wielkości kompleks Lasów Miejskich Szczecina [12 s. 10]. Istotnym jego walorem krajobrazowym jest serpentynowo przepływająca Płonia oraz powiązanie z większym obszarem leśnym.

Wśród terenów zieleni urządzonej osiedla Dąbie największy obszar stanowią ogrody działkowe oraz ogrody przydomowe. Duże kompleksy działek rozciągają się w północnej części osiedla, wzdłuż nadjeziornych łąk, w sąsiedztwie terenów zabudowy jednorodzinnej. Te, stanowiąc dominujący typ zabudowy osiedla, zajmują wschodnią i północno-wschodnią jego część. Do tej grupy terenów zieleni zaliczyć również należy lotnisko sportowe Aeroklubu Szczecińskiego, zlokalizowane w zachodniej części Dąbia przy ul. Prze-

strzennej. Teren lotniska z trawiastą płytą zajmuje obszar około 100 ha. Publiczne tereny zieleni urządzonej stanowią: zlokalizowany w obrębie kompleksu leśnego Puszczy Goleniowskiej cmentarz Dąbie oraz dwa obiekty o charakterze rekreacyjnym, położony u zbiegu ulic Goleniowskiej i Puckiej, rozległy skwer im. ks. dr. Kazimierza Świetlińskiego oraz rozciągający się wzdłuż rzeki Płoni park przy ul. Koszarowej.

Tereny zieleni Dąbia w znacznym stopniu objęte są ochroną przyrodniczą. Wody jeziora wraz z wyspami oraz nabrzeżnymi łąkami to Obszary Natury 2000: Ostoja Ptasia Dolina Dolnej Odry. Jezioro Dąbie w okresie zimowym stanowi jedno z nielicznych skupisk orła bielika w kraju. Ponadto ochronie podlegają cieki wodne i tworzone przez nie korytarze ekologiczne. Jezioro Dąbie oraz dolina Płoni należą do najważniejszych zbiorczych stref faunistycznych Szczecina [12 s. 12]. W systemie obszarów chronionych Jezioro Dąbie z kompleksami łąk (gm. Szczecin i gm. Goleniów) oraz dolina Płoni (gm. Kobylanka i gm. Szczecin) stanowią korytarze ekologiczne o znaczeniu ponadlokalnym. Jezioro Dąbie z wyspami na zachodzie i kompleksami łąk na wschodzie, z łągami, olszynami, łozowiskami, łąkami, ziołoroślami i szuwarami nadrzecznymi to także obszar węzłowy krajowej sieci ekologicznej ECONET-PL [12 s. 13, 18].

3. KULTUROWA WARSTWA KRAJOBRAZU DĄBIA

3.1 Historyczne przemiany krajobrazu

Dąbie cieszy się długą i wyjątkową historią. Przez niemal 700 lat tworzyło samodzielne i w początkowym okresie konkurencyjne dla stolicy Pomorza miasto. Dąbie rozwijało się głównie jako ośrodek handlowy, od 1397 r. ciesząc się przywilejem handlu morskiego w ramach Hanzy. Przez wieki Dąbie i Szczecin rywalizowały ze sobą, trwały spory dotyczące możliwości korzystania z Odry i jeziora Dąbie, handlu, wpływów z ceł i prawa jurysdykcji. Włączenie Dąbia w granice Szczecina w 1939 r. zamknęło wieki trudnej koegzystencji obu miast.

Historia Dąbia sięga X wieku, na kiedy datuje się powstanie słowiańskiego grodu w pobliżu ujścia rzeki Płoni do jeziora Dąbie. Ważnym dla procesu przemian krajobrazu punktem w dziejach Dąbia było przekazanie osady w 1173 r. klasztorowi Cystersów w Kołbaczu. Wywołało to pierwsze inwestycje, których ślady czytelne są do dziś: przekop kanału Małej Płoni długości 750 metrów, utworzenie na nim młynów i portu przeładunkowego, budowa kościoła oraz książęcego dworu myśliwskiego. Przekop Małej Płoni spowodował zamknięcie osady wodami rzek, co pozwoliło osiągnąć doskonałe warunki obronne i zdecydowało o jej dynamicznym rozwoju gospodarczym i przestrzennym [2 s. 15]. Wkrótce, w sąsiedztwie cysterskiej wsi, książę pomorski Barnim I podjął decyzję o utworzeniu miasta. Lokacja Dąbia nastąpiła na prawie magdeburskim w 1260 roku, zaledwie kilkanaście lat po lokacji Szczecina. Rozpoczęta w 1277 r. budowa murów miejskich z trzema bramami prowadzącymi w kierunku Szczecina, Goleniowa i Gryfina wyznaczyła kolejny etap w procesie przemian krajobrazu Dąbia. Pierścień murów, w narysie kształtem zbliżonym do owalu, objął miasto książęce wraz z cysterską wsią, zajmując powierzchnię około 14 ha. Miasto lokacyjne podzielono na regularne bloki urbanistyczne, z centralnie umiejscowionym rynkiem o wymiarach 48x85 metrów. Siatkę ulic wyznaczono równolegle do przebiegu kanału Małej Płoni, włączając nowy organizm miejski w istniejącą strukturę przestrzenną klasztornej wsi, stopniowo integrując przestrzennie i gospodarczo oba pierwotnie różne ośrodki [2 s. 17-19]. Jeszcze w średniowieczu powstała osada rybacka – pierwsze, związane z ujściem Płoni przedmieście Dąbia. Krajobraz Dąbia pozostał niezmienny aż do XVII w., kiedy w wyniku zajęcia miasta przez Szwedów w 1630, nastąpiła budowa nowożytnych fortyfikacji. Rozległe umocnienia, podobnie jak w przypadku Szczecina, utrwaliły na kolejne niemal 250 lat przestrzenny rozwój powstałego miastotwierdzy. Tworzące się wzdłuż traktów dojazdowych przedmieścia miały ograniczony zakres i nie wpłynęły znacząco na krajobraz miasta. Ważną inwestycją rozwojową ufortyfikowanego Dąbia była budowa w 1846 linii kolejowej wraz z dworcem. Po jej południowej

stronie, wzdłuż trasy prowadzącej do Gryfina (ulica Pomorska) zaczęła wówczas rozwijać się przemysłowa strefa miasta.

Zniesienie statusu twierdzy w latach 70 XIX wieku oraz w konsekwencji rozbiórka fortyfikacji i niwelacja wałów niewątpliwie w istotnym stopniu zmieniło krajobraz Dąbia, jednak nie spowodowało bezpośredniego, znaczącego rozwoju jego zabudowy. Działania inwestycyjne ograniczyły się w tym czasie głównie do zagospodarowania zachodniego fragmentu terenów zniwelowanych umocnień na funkcje garnizonu, budowy koszar i urzędzenia terenów ćwiczeń. Silny rozwój urbanistyczny Dąbia nastąpił dopiero po I wojnie światowej, kiedy to na północny wschód od Starego Miasta, na siatce ulic wytyczonej po obu stronach trasy prowadzącej do Goleniowa (ulica Goleniowska), utworzono rozległą dzielnicę willową. W latach międzywojennych zagospodarowanie rekreacyjne otrzymały tereny nadwodne, nad jeziorem Dąbie powstała plaża miejska z zapleczem sportowo-rekreacyjnym, w jej sąsiedztwie utworzono przystań żeglarską przy powstałym w tym czasie nabrzeżu portowym (ulice Portowa i Żeglarska), a wzdłuż północnego brzegu rzeki Płoni, na terenach pofortecznych założono park miejski z zagospodarowaniem terenów sportowych. Bardzo ważną dla Dąbia i regionu inwestycją tego okresu była budowa lotniska w zachodnim sąsiedztwie miasta. Uruchomione w 1927 roku, było lotniskiem lądowo-wodnym. Od jeziora obiekt rozdzielał wąski przesmyk terenu, po którym przebiegał historyczny trakt do Szczecina (ulica Przestrzenna). Krajobraz miasta w charakterystyczny sposób otwierał się od zachodu i północnego zachodu na rozległe płaszczyzny sąsiadujących ze sobą wód jeziora i łąk lotniska. Od wschodu miasto natomiast zamykała ściana rozległego kompleksu leśnego (Park Leśny). Również od południa wyraźną granicę krajobrazową tworzyła linia kolejowa. Te cztery płaszczyznowe i liniowe elementy krajobrazu determinowały północno-wschodni - jedyny dogodny kierunek rozwoju zabudowy miejskiej. Dynamiczny rozwój przestrzenny Dąbia w tym okresie ilustruje zmiana liczby ludności, w przeciągu pierwszych 30 lat XX wieku wzrosła ona o ponad 50 procent, z 6863 osób w 1900 roku do 10309 w 1933 [3 s. 297].

Druga wojna światowa przyniosła olbrzymie straty w zabudowie Dąbia. Choć na Starym Mieście przetrwało kilka ważnych zabytków, to ono samo niemal przestało istnieć. Z pierzejowej zabudowy starówki zachowały się jedynie nieliczne fragmenty przy ulicach: Mierniczej, Dziennikarskiej, Oficerskiej, Lekarskiej oraz przy południowym odcinku ulicy Krzywoń, która stała się pierwszym powojennym centrum osadniczym Dąbia [1 s. 80]. Znacznym zniszczeniom uległy również przedmieścia, zarówno willowe jak i przemysłowe. Odbudowę Dąbia rozpoczęto w latach 60 XX w. W ramach istniejącej siatki ulic Starego Miasta powstało osiedle mieszkaniowe czteropiętrowych, wolnostojących bloków wraz z kompleksem pawilonów handlowo-usługowych. Wówczas zasypano też biegnący wzdłuż ulicy Mierniczej cysterski kanał, a rynek pozbawiony ratusza i ścian okalającej zabudowy zastąpiono skwerem z pomnikiem poległych w walkach żołnierzy. Zniszczone wille z pierwszej połowy XX w. stopniowo uzupełniano współczesną zabudową jednorodziną.

3.2. Charakter stref krajobrazu - wartość kulturowa

W momencie włączenia Dąbia do Szczecina w 1939 roku, strukturę urbanistyczną miasta krystalizowało pięć wyraźnych, przestrzennie odrębnych stref krajobrazu (ryc. 1):

- staromiejska - zwarta, otoczona rzeką i zamknięta w regularnym obrysie, której główne osie stanowią prostopadłe ulice: Miernicza wraz z kanałem Małej Płoni oraz łącząca rynek z kościołem ulica Krzywoń;
- poforteczna – rozdzielająca Stare Miasto od willowego przedmieścia, to teren częściowo zachowanej monumentalnej zabudowy dawnego garnizonu, osadzonej w pofortecznej zieleni parków i terenów sportowych, oś zespołu stanowił wschodni odcinek ulicy Portowej;

- willowa – rozciągnięta wzdłuż północno-wschodniej osi rozwoju miasta – rozległy obszar osiedli luźnej zabudowy głównie jednorodzinnej związanej z obszernymi ogrodami, z główną osią ulicy Goleniowskiej;
- produkcyjno-usługowa – rozciągająca się na południe od torów kolejowych, po obu stronach ulicy Pomorskiej strefa lokalizacji niewielkich firm produkcyjnych, usługowych, hurtowni i handlu;
- otwartego krajobrazu – obszar powiązanych ze sobą funkcjonalnie i przestrzennie lotniska i jeziora wzdłuż ul. Przestrzennej oraz łąk w północno-wschodniej części Dąbia.

We współczesnym krajobrazie Dąbia nie jest łatwo odczytać genezę tego miejsca. Decydujące o kulturowych walorach i tożsamości Dąbia strefy jego historycznego krajobrazu w różnym stopniu uległy zniekształceniu, a ich charakter zatarcu. Krajobraz serca Dąbia zmienił się diametralnie, ze staromiejskiego w osiedlowy. Zniszczona staromiejska tkanka została w większości zastąpiona typologicznie z nią sprzeczną zabudową blokową, niepowiązaną urbanistycznie z kwartałami średniowiecznej siatki ulic. Willowe jak i produkcyjno-usługowe przedmieścia uległy intensywnej rozbudowie i częściowej degradacji. Typ genetyczny obu tych stref krajobrazu został utrzymany, jednak obniżyła się jego jakość. Szczególnie ucierpiała przestrzenna spójność willowego krajobrazu. Kontynuowana tam od lat 70. XX w. zabudowa jednorodzinna nie respektuje większości cech decydujących o charakterze krajobrazu strefy: geometrii dachu, rozwiązań materiałowych, proporcji budynków. Na szczęście w większości przypadków utrzymano skalę i linię zabudowy, a ulica Goleniowska zachowała rolę i specyfikę urbanistycznej osi osiedla. W relatywnie dobrym stopniu utrzymany został charakter krajobrazu strefy pofortecznej, większość jej historycznej zabudowy zachowała się, obszar nadal ma postać parkową i monumentalną. Podobnie w dobrym stanie zachowało się lotnisko, które funkcje transportowe pełniło do lat 60. XX w., wciąż jednak działa jako obiekt sportów powietrznych. Lotnisko wraz z infrastrukturą żeglarską, intensywnie rozwijającą się wzdłuż jeziora i ulicy Przestrzennej, nadal tworzą strefę otwartego krajobrazu pełniące funkcje rekreacyjne o zasięgu ogólnomiejskim.

Badania historycznych przemian krajobrazu oraz inwentaryzacje terenowe Dąbia pozwalają zidentyfikować te elementy historycznego krajobrazu poszczególnych jego stref, które mimo zaistniałej skali degradacji i zniszczenia tkanki miejskiej, są istotne dla percepcji charakteru krajobrazu i zrozumienia znaczenia miejsca, gdzie historyczne wartości kulturowe są najwyższe oraz najbardziej czytelne lub możliwe do ucytelnienia.

Charakter staromiejskiej strefy krajobrazu uległ najgłębszej i najbardziej rażącej degradacji. Jednocześnie to ten obszar, ze względu na historyczną unikalność i dawną rangę, jest kluczowy dla oceny kulturowej wartości osiedla Dąbie. Na ważne ślady dawnego charakteru krajobrazu staromiejskiego składają się zachowany układ ulic średniowiecznego miasta, z częściowo widoczną nawierzchnią brukową, wraz z czytelnym śladem przebiegu murów miejskich, podkreślonym zespołami zieleni plant. Ze względu na stopień zachowania fragmentów oryginalnej pierzejowej struktury zabudowy, południowa część Starego Miasta, poniżej ulicy Mierniczej, obejmująca ulice: Krzywoń, Oficerską, Lekarską i Dziennikarską, stanowi fragment krajobrazu o relatywnie najwyższej czytelności i spójności przestrzennej. Podkreślają je również zachowane na tym obszarze i odrestaurowane pojedyncze ważne obiekty historyczne: wybudowany na zrębie XIII wiecznych murów neogotycki kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, XVI wieczny renesansowy pałacyk książęcy (ryc. 3), fragment średniowiecznych murów czy hotel powstały na zaadaptowanych ruinach elektrowni wodnej utworzonej pod koniec XIX wieku w miejscu średniowiecznego młyna. Stanowią one ikony historii miasta i dominanty kulturowej warstwy jego krajobrazu. Istotnym symbolem tożsamości Starego Dąbia jest też sama uliczka Miernicza, na której przebiegająca centralnie aleja starych lip ujawnia przebieg zakopanego cysterskiego kanału Małej Płoni (ryc. 4). Charakter pofortecznej strefy krajobrazu oddaje dziś przede wszystkim układ zieleni parkowej (ryc. 5). Integralnym jego komponentem jest łukowy przebieg krawędziowych ulic Starego Miasta: Cichej, Koszarowej

i Drukarskiej, wzdłuż których rozciągają się tereny parkowe i sportowe. Dopelnienie stanowi bieg rzeki Płoni i zachowana monumentalna zabudowa dawnego garnizonu. Charakter tej strefy krajobrazu najczytelniejszy jest w południowym sąsiedztwie Starego Miasta, na fragmentach wymienionych ulic, gdzie tworzą one ciągi widokowe, jak również wzdłuż ulicy Portowej, przy której zachowały się dawne koszary. Otwarta strefa krajobrazu okazała się najtrwalsza. Naturalne jej elementy: jezioro, łąki lotniska i nadjeziorne bagna zachowały się, utrzymując pierwotny charakter. Rozwijana dziś w tym obszarze funkcja rekreacyjna jest silnie powiązana z wodnymi i powietrznymi sportami, a lotnisko i jezioro stanowią współcześnie główne symbole Dąbia. Ważna dla kulturowej wartości krajobrazu Dąbia jest również strefa willowa. Szczególnym jej fragmentem jest obszar ulic Portowej (ryc. 6), Żaglowej i Przyjaciół. Dobrze zachowana tkanka zabudowy willowej, wraz z zabytkowym pałacym Borchertów oraz utrzymany tutaj, unikalny dziś zakres powiązań widokowych i funkcjonalnych miasta z jeziorem czyni ten obszar wyjątkowym. Tutaj w charakterystyczny sposób spotykają lub zbliżają się do siebie cztery strefy krajobrazu Dąbia, budujące jego tożsamość: staromiejski, poforteczny, willowy i otwarty (ryc. 2).

4. STOPIEŃ WYKORZYSTANIA WALORÓW KRAJOBRAZU DĄBIA NA CELE REKREACYJNE

Przyrodnicze walory krajobrazu osiedla Dąbie są wyjątkowe, nie tylko w skali miasta, ale i regionu, stwarzając korzystne warunki dla rozwoju funkcji rekreacyjnych, co potwierdzają przyjęte dla osiedla ustalenia kierunków planistycznych [13 i 4]. W realizowanej na tym polu strukturze użytkowej Dąbia, zdiagnozowano rozmaite formy podejmowanych aktywności rekreacyjnych, czytelnie jednak zarysowują się dwa główne jej typy: żeglarstwo oraz sporty powietrzne, związane z funkcjonowaniem na terenie sportowego lotniska Aeroklubu Szczecińskiego i prywatnych firm szkoleniowych. Oba typy aktywności mają ponadlokalny zasięg.

Szczeciński węzeł wodny z jeziorem Dąbie jest intensywnie wykorzystywany do celów żeglarskich. W granicach osiedla zlokalizowanych jest szereg przystani i marin. Rozmieszczone są wzdłuż ul. Przestrzennej, począwszy od Dębskiej Strugi przy zachodniej granicy osiedla, aż po centrum Dąbia. Przy ulicy Żaglowej mieści się najbardziej centralnie położona przystań Harcerskiego Ośrodka Morskiego. Przez jezioro prowadzą tory wodne, w tym najkrótsza śródlądowa droga wodna z Berlina do Bałtyku, z którą pokrywa się Zachodniopomorski Szlak Żeglarski. Dla zwiększenia atrakcyjności żeglarskiej akwenu Gmina Miasto Szczecin w latach 2013-2015 zrealizowała inwestycję budowy czterech tzw. zakątków wodnych na cieszących się wybitnymi walorami przyrodniczymi, a zerową dostępnością, wyspach pomiędzy Odrą Zachodnią a jeziorem Dąbie. Utworzono niewielkie punkty postojowe dla małych jednostek pływających, z pomostem i podstawową infrastrukturą towarzyszącą [8 s. 159, 180]. Jezioro jest również wykorzystywane do celów kąpielowych. Położone w centrum osiedla przy ul. Żaglowej kąpielisko Dąbie jest jednym z czterech kąpielisk w Szczecinie i jedynym w rejonie Prawobrzeża. Posiada plażę długości 130 m i podstawową infrastrukturę rekreacyjno-wypoczynkową. Za czynniki niekorzystne dla dalszego rozwoju żeglarstwa w Dąbiu uznać należy między innymi: duże zróżnicowanie standardu przystani, ograniczoną ofertę usług oraz nie dość rozwiniętą infrastrukturę towarzyszącą. Istnieje zbyt mała liczba miejsc noclegowych, hangarów dla zimowania jachtów oraz wypożyczalni sprzętu wodnego. Ograniczeniem jest też stosunkowo niewielka głębokość jeziora, mariny są dostępne tylko dla jachtów o maksymalnym zanurzeniu 3,5 m [11 s. 105]. Również kąpielisko nie jest dostatecznie dobrze przygotowane do spełnienia wymagań jedyne tego typu obiektu w prawobrzeżnej części miasta. Plaża jest zbyt mała, infrastruktura niewystarczająca, brak też dostatecznej liczby miejsc parkingowych. W niewielkim stopniu jest też wykorzystany potencjał rekreacyjny Płoni, zarówno w zakresie kreacji wzdłuż nabrzeży ciągów spacerowych i rowerowych, jak i tras kajakowych. Na rzece jest kilka przeszkód, które wymuszają przenoszenie kaja-

ka na większą odległość, jedną z nich jest Hotel Bończa, czy też jaz dawnego młyna przy ul. Młyńskiej [7 s. 27].

Znaczne zasoby terenów leśnych, mimo ich malowniczego położenia nad meandrującą Płonią i stawami, są niemal nieobecne w strukturze funkcji rekreacyjnych osiedla. Głównym problemem jest fizyczna izolacja Parku Leśnego od strony zachodniej i południowej liniami kolejowymi. Na całej ich długości w obwodzie parku istnieją tylko dwie przeprawy komunikacyjne, które dzieli zbyt duża, na warunki pieszej dostępności odległość ponad 1300 metrów. Park Leśny nie posiada zagospodarowania służącego celom wypoczynkowym i turystycznym. Brakuje polan wypoczynkowych i widokowych, wiat i siedzisk, nie ma też wyznaczonych tras turystycznych i szlaków rowerowych ani przygotowanych dojść do brzegu rzeki i stawów.

Funkcje spacerowe rozwijane są głównie w obrębie miejskich terenów parkowych. W 2011 przeprowadzono rewaloryzację pofortecznego parku przy Płoni, która objęła między innymi uporządkowanie brzegów rzeki, wyprowadzenie małej architektury, w tym altan wypoczynkowych oraz odrestaurowanie zachowanego odcinka średniowiecznego muru obronnego. W ramach inwestycji, w strefie pofortecznej wzdłuż Płoni, powstał deptak długości około 1000 m, który ze względu na położenie na rzece hotelu Bończa, podzielony jest na dwa odrębne odcinki. Deptak kończy się przy ulicy Przestrzennej, nie posiadając kontynuacji w kierunku jeziora. Zrewaloryzowany park i nabrzeże Płoni stanowią obecnie główną strefę rekreacji codziennej. Infrastruktura rowerowa Dąbia ma głównie charakter tranzytowy. Asfaltowa ścieżka prowadzi do Dąbia z centrum Szczecina wzdłuż lotniska ulicą Przestrzenną i dalej obrzeżami osiedla w kierunku północno-wschodnim. Kolejna łącząca prawo i lewo brzeżną część miasta przebiega południowym skrajem osiedla - ulicą Struga. Wewnętrzny układ dróg rowerowych jest ubogi, tworzy go odcinek ścieżki prowadzący utworzonym nad Płonią bulwarem. W ramach inwestycji budowy systemu roweru miejskiego w Szczecinie, w 2016 roku utworzono w Dąbiu pięć pierwszych stacji wypożyczania rowerów, ich lokalizacja nie jest jednak powiązana z przebiegiem istniejących dróg rowerowych.

Najsłabszym punktem zagospodarowania rekreacyjnego potencjału Dąbia wydaje się być brak powiązań pomiędzy punktowo intensywnie użytkowanymi obszarami i obiektami oraz znikomy stopień wykorzystania walorów historycznego krajobrazu osiedla. Zwraca uwagę niska dostępność nabrzeży jeziora i Płoni dla celów spacerowych. Rozległe tereny w rejonie ujścia Płoni do jeziora nie są urządzone, mimo że już w latach 30. XX istniały tu ścieżki spacerowe i promenada, biegnąca do plaży wzdłuż brzegu jeziora. Brak spójnego i dostatecznego systemu tras spacerowych i rowerowych wynika z jednej strony z zamkniętego charakteru znajdujących się tam marin oraz trudnych uwarunkowań hydrologicznych terenów nabrzeży, z drugiej wspomnianych już niedostatków oferty usług i infrastruktury towarzyszącej oraz braku powiązania funkcjonalnego jeziora z miastem. Brak powiązań pieszych rzutuje również na rażąco niskie w skali Szczecina użytkowanie dąbskich lasów miejskich. Kulturowe walory Dąbia współtworzą ofertę rekreacyjną właściwie jedynie w obszarze zrewaloryzowanego odcinka nabrzeży Płoni w południowej strefie pofortecznej miasta. Brak jest tras turystycznych prowadzących po strefie staromiejskiej, willowej i do północnego fragmentu strefy pofortecznej. Większość ważnych zachowanych obiektów i obszarów historycznych nie zostało wkomponowanych w strukturę rekreacyjną osiedla, a funkcje usługowe nie zostały wprowadzone do większości ulic, cieszących się historycznym charakterem. Czynniki te decydują o nieznacznym udziale kulturowych elementów krajobrazu w budowie struktury rekreacyjnej Dąbia.

5. WNIOSKI

O współczesnych walorach turystyczno-rekreacyjnych osiedla Dąbie niewątpliwie decyduje przyrodnicza warstwa jego krajobrazu. Olbrzymim atutem jest przede wszystkim jezioro Dąbie oraz rozległe otwarte tereny naturalnej przyrody z nim związane. Dalsze

możliwości wykorzystania nadwodnego położenia, w szczególności poprawa warunków żeglownych oraz udostępnienie nabrzeży jeziora i rzeki dla szerszego wachlarza aktywności rekreacyjnych i sportowych jest wymagane dla rozwoju walorów rekreacyjnych Dąbia, jest jednak niewystarczające. Atrakcyjność rekreacyjna osiedla znacząco zyska również na wydobyciu, podkreśleniu i zagospodarowaniu wartości kulturowych krajobrazu tego dawnego miasta. Długa i wyjątkowa w skali Szczecina historia Dąbie zapisana w jego krajobrazie kreuje ważny potencjał dla rozwoju funkcji rekreacyjnych, który zasługuje na wykorzystanie. Powiązanie i wzajemne przenikanie walorów przyrodniczych i kulturowych Dąbia w ujęciu krajobrazowym pozwolić może na rozszerzenie ponadlokalnej oferty rekreacyjnej, dając asumpt do rozwoju osiedla.

Każda ze zdiagnozowanych stref historycznego krajobrazu Dąbia posiada własną odrębną specyfikę i tożsamość. Wyznaczone obszary i obiekty o najwyższej czytelności charakteru poszczególnych stref są kluczowe dla ukazania i zrozumienia kulturowej wartości osiedla. Tworzą jednak punkty, rozproszone w zdegradowanym krajobrazie miejskim, o zatartym charakterze. Wymagają uczytelnienia, narracji oraz powiązania, w celu wywołania efektu synergii ich oddziaływania. Choć rozpoznane kulturowe wartości krajobrazu zawarte są w dużym stopniu w jego warstwie symbolicznej, to wskazane przetrwałe obiekty i obszary jako znaczniki historycznego charakteru krajobrazu w poszczególnych jego strefach stanowią rodzaj klucza do odczytania obecnie w znacznym stopniu zatartej semantyki Dąbia. Zachowane elementy historycznego krajobrazu są w swej liczbie niewielkie, pozwalają jednak oprzeć kreację tras turystycznych o specyfic „ogrodów pamięci” posiadających walory zabytkowe i odkrywających dawnego ducha miejsca. Odpowiednia kreacja wnętrza ulicznych, nacechowana symboliką, językiem architektury krajobrazu przywołać może obecność zatartych lub zniszczonych kluczowych elementów zagospodarowania, np. przebieg cysterskiego kanału na ulicy Mierniczej czy bryłę ratusza na dawnym rynku.

W celu podniesienia atrakcyjności rekreacyjnej Dąbia poprzez wykorzystanie kulturowej warstwy jego krajobrazu, konieczne jest powiązanie zdiagnozowanych w warstwie przestrzennej rudymentów charakteru historycznego krajobrazu w poszczególnych jego strefach, poprzez kreację sieci przestrzeni publicznej o różnej specyfic. Zachowane, chronione prawem zabytki wymagają wpisania w kontekst wizerunku i tożsamości krajobrazu miejskiego. Pozwolić to może na wygenerowanie ruchu przez miasto i myślenie jego cyrkulacjami oraz wprowadzenie i przenikanie się rozmaitych aktywności rekreacyjnych, rozwijając zarówno ich główny obecnie nurt - żeglarstwo i inne aktywności wodne, jak i nowe - turystykę historyczną, militarną czy flaneryzm.

BIBLIOGRAPHY

- [1] Białecki T., Turek-Kwiatkowska L., *Szczecin stary i nowy* (encyklopedyczny zarys dziejów historycznych dzielnic i osiedli oraz obiektów fizjograficznych miasta), Szczecin, Szczecińskie Towarzystwo Kultury 1991.
- [2] Biranowska-Kurtz A., Rembas M., *Dąbie - Prawobrzeże Wielkiego Szczecina*, Szczecin, Wydawnictwo Walkowska 2010, ISBN: 978-83-618-0523-6.
- [3] Kozińska B., *Rozwój przestrzenny Szczecina od początku XIX w. do II wojny światowej*, Szczecin, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Oddz. Szczeciński 2002, ISBN 83-88341-10-3.
- [4] Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Szczecin, Szczecin wrzesień 2010 r. aktualizacja – marzec 2017, http://bip.um.szczecin.pl/UMSzczecinFiles/file/BS/LPR_2017_marzec.pdf dostęp/access 2017-04-10.
- [5] Myczkowski Z. *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, wydanie 2, Kraków, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej 2003.
- [6] Myga-Piątek U., Kryteria i metody oceny krajobrazu kulturowego w procesie planowania przestrzennego na tle obowiązujących procedur prawnych, w: *Waloryzacja środowiska przyrodniczego w planowaniu przestrzennym, Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. 19, (pod red.) Kistowski M., B. Korwel-Lejkowska, Gdańsk-Warszawa, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego 2007.
- [7] Program rozwoju turystyki wodnej na obszarze dorzecza rzeki Odry oraz jeziora Dąbie i jeziora Miedwie, Szczecin, listopad 2012, wykonany na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego w Instytucie Turystyki Sp. z o.o., http://www.turystyka.wzp.pl/sites/default/files/files/22168/25952600_1412986871_Program_rozwoju_turystyki_wodnej.pdf dostęp/access 2017-04-09.
- [8] Raport o stanie miasta Szczecin 2016, Szczecin, 2016, http://bip.um.szczecin.pl/UMSzczecinFiles/file/Raport_o_stanie_miasta_Szczecin2016.pdf dostęp/access 2017-04-10.
- [9] Raszeja E. *Ochrona krajobrazu w procesie przekształceń obszarów wiejskich*, Poznań, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu 2013, ISBN: 978-83-7160-699-1.
- [10] Sochacka-Sutkowska E. Identyfikacja jednostek krajobrazu miejskiego w planowaniu przestrzennym a metodologia audytu krajobrazowego, w: *Polityka krajobrazowa a ustawa krajobrazowa 2015. Próba oceny wybranych rozwiązań*, Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju z. 261, (pod red.) Markowski T., Nowak M., Warszawa, PAN, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2016, ISSN 0079-3493.
- [11] Strategia Rozwoju Gospodarki Morskiej Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2015, Warszawa, czerwiec 2006, http://www.wzs.wzp.pl/sites/default/files/files/19683/07077900_14.12985357_Program_wojewodzkiStrategia_gospodarki_morskiej_2010_po_edytorze.pdf dostęp/access 2017-04-09
- [12] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Szczecin, Tom-I Uwarunkowania, Szczecin, Biuro Planowania Przestrzennego Miasta w Szczecinie 2012, http://bip.um.szczecin.pl/UMSzczecinFiles/445BE7E8_uwarunkowania_tom%20I.pdf.
- [13] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Szczecin*, Tom-II Kierunki, Szczecin, Biuro Planowania Przestrzennego Miasta w Szczecinie 2012, http://bip.um.szczecin.pl/UMSzczecinFiles/file/BPPM/STUDIUM_2012/tom__II_Kierunki_2012.pdf dostęp/access 2017-04-10.
- [14] Swanwick C. *The assessment of countryside and landscape character in England: an overview*, [w:] *Countryside planning: new approaches to management and conservation*. (eds.) Bishop K., Phillips, Earthscan, London 2004.
- [15] Tudor Ch., *An Approach to Landscape Character Assessment*, 2014, www.gov.uk/natural-england, dostęp/access 2017-04-07.
- [16] Zestawienie informacyjne o liczbie osób zameldowanych w Szczecinie. Stan bazy na dzień - 2017-04-09 w: Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miasta Szczecin, http://bip.um.szczecin.pl/chapter_50049.asp dostęp/access 2017-04-09

AUTHOR'S NOTE

Eliza Sochacka-Sutkowska, adjunct at the Chair of Landscape Design of West Pomeranian University of Technology in Szczecin (ZUT). Her main field of research is the urban regeneration process within the landscape approach, which integrates spatial and functional dimension. She conducts research on the cultural and visual values of the deteriorated historical urban structures.

Aleksandra Pilarczyk, adjunct at the Chair of Landscape Design of West Pomeranian University of Technology in Szczecin (ZUT). Scientific interests: cultural and natural values of historic and contemporary public green spaces, transformations of cultural landscape, protection, conservation and revival of historic gardens, cemeteries and past-graveyard areas.

O AUTORZE

Eliza Sochacka-Sutkowska, adiunkt w Katedrze Projektowania Krajobrazu Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie (ZUT). Głównym obszarem jej zainteresowań naukowych jest rewitalizacja obszarów miejskich oraz kulturowa waloryzacja przestrzeni miejskiej w ujęciu badań krajobrazowych. Obecnie prowadzi badania nad zagadnieniem tożsamości zdegradowanych historycznych krajobrazów miejskich.

Contact | Kontakt: esochacka@zut.edu.pl

Aleksandra Pilarczyk, adiunkt w Katedrze Projektowania Krajobrazu na Wydziale Kształtowania Środowiska i Rolnictwa ZUT w Szczecinie. Zainteresowania naukowe: walory kulturowe i przyrodnicze historycznych oraz współczesnych publicznych terenów zieleni, przemiany krajobrazu kulturowego, ochrona, konserwacja i rewaloryzacja ogrodów oraz historycznych cmentarzy i terenów pocmentarnych.

Contact | Kontakt: apilarczyk@zut.edu.pl